

1. Szakképzés*

Bevezetés

A közép- és felsőfokú szakképzés megfeleltetése a munkaerő-piaci igényeknek – a hosszú távú foglalkoztathatóság elősegítése érdekében – a foglalkoztatáspolitikai egyik kiemelt célja. A reformprogramok – így *Magyarország felülvizsgált lisszaboni akcióprogramja* és az *Új Magyarország fejlesztési terv* – célul tűzték ki a középfokú szakképzés és a felsőfokú képzés szerkezetének a munkaerő-piaci igényekhez való alkalmazkodásának elősegítését. A munkaerő-piaci megfelelés javítását elsősorban a képzés méretének és szakmai összetételének változtatásával kívánják elérni e programok. Elemzésünk célja annak áttekintése volt, hogy

- követte-e a munkaerő-piaci igények változását a középfokú szakképzés szakcsoportok szerinti összetétele, valamint a felsőoktatásban az állami finanszírozású férőhelyek szintek, képzési területek szerinti kínálata,
- alkalmazkodott-e a képzési kínálat a középfokú szakképzésből, illetve a felsőfokú képzésből kikerülő munkaerő-piaci sikerességének alakulásához, valamint annak vizsgálata, hogy
- rendelkezésre állnak-e a szükséges információk és az ezt alátámasztó adatgyűjtések a képzési szerkezet munkaerő-piaci igényekhez történő átalakításához, és
- hatékonyak-e az alkalmazott férőhely-allokációs módszerek.

Adatbázis, elemzések

Az 1.1. háttér tanulmány a fellelhető hazai adatforrások széles halmazának¹ segítségével vizsgálta az érettségi nélküli szakképzett munkaerő (szakmunkások) iránti keresletet és az érettségi nélküli szakképzett munka kínálatát hosszú távon. Először a foglalkoztatás alakulását aggregált szinten és szakcsoportonként tekintette át. Ezután elemezte a szakképzési (szakmunkásképzési) kínálat változását. Végül kísérletet tett annak mérésére, hogy miként változott a foglalkoztatás és a kínálat szakmai szerkezetének az illeszkedése.

* Témavezető: *Varga Júlia*. A háttér tanulmányokat készítette: *Kézdi Gábor*, *Varga Júlia*. A háttér tanulmányok listáját a fejezet végén tüntetjük fel.

¹ Az 1980., illetve az 1990. évi népszámlálás 3. illetve 2 százalékos háztartási mintája; az 1983, illetve 1988. évi KSH jövedelemfelvétel adatai, valamint 1992-től 2005-ig a KSH munkaerő-felvételének adatai, valamint az Oktatási Minisztérium szakképzési statisztikái.

Az 1.2. háttér tanulmány korábbi, a Fiala diplomások életpálya-vizsgálatának (Fidév) adatain alapuló és más elemzések eredményeinek felhasználásával megvizsgálta a különböző felsőfokú végzettségek (szintek, szakirányok, intézmények szerinti) munkaerő-piaci hozamának alakulását, valamint a munkaerő-piaci sikeresség és az állami finanszírozású férőhelyek elosztása közötti kapcsolatot. Majd arra a kérdésre keresett választ – az Országos Felsőoktatási Információs Központ felsőoktatási jelentkezésekre és felvettekre vonatkozó adatai, valamint a Fidév követéses adatfelvétel adatai segítségével –, hogy a pályakezdő diplomások további felsőfokú tanulmányai mennyiben magyarázhatók azzal, hogy a fiatal diplomások első végzettségének szakiránya nem felel meg a munkaerő-piaci igényeknek. Végül összefoglalta, hogy követte-e az állami finanszírozású képzési kínálat összetétele a képzett-ségek munkaerő-piaci hasznosulásának szintek, szakirányok szerinti összetételét.

Az 1.3. háttér tanulmány központi kérdése: meghatározható-e, hogy a munkaerő-piaci sikeresség alapján mely szakcsoportokban tekinthető indokoltnak a kínálatbővítés, illetve kínálatszűkítés, és milyen eszközökkel lehet hatékonyan bővíteni a kínálatot.

Az 1.4. háttér tanulmány áttekintette, hogy rendelkezésre állnak-e a képzési kínálatnak a gazdaság igényeit, a képzésből kikerülő munkaerő-piaci sikerességét figyelembe vevő átalakításához szükséges információk, hogy milyen adatgyűjtések szükségesek a megalapozott döntéshozatalhoz.

Végül az 1.5. háttér tanulmány a hazai tapasztalatok tükrében és a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott módszerekkel a következő kérdésekre keresett választ: lehetőséget ad-e a felsőoktatás állami finanszírozású férőhely-allokációjának hazai gyakorlata arra, hogy a felsőoktatás kínálata alkalmazkodjon a munkaerőpiac hosszú távú igényeihez, és milyen mechanizmusok segíthetik elő a munkaerő-piaci igényekhez rugalmasan alkalmazkodni képes képzési kínálat kialakítását.

A szakképzés kereslete és kínálata Magyarországon. Hosszú távú trendek és szakma szerinti illeszkedés

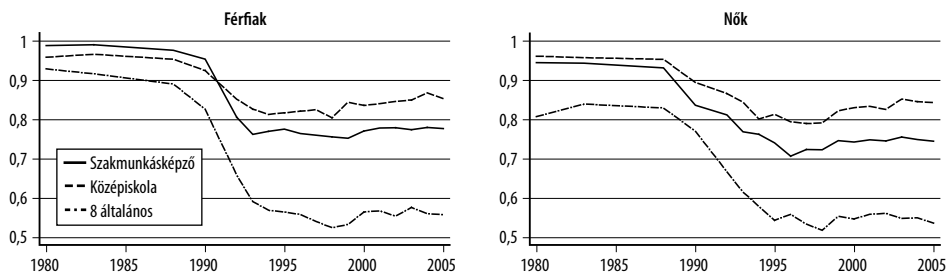
Kereslet

A rendszerváltás után nemcsak a szakképzetlen munkaerő foglalkozása csökkent jelentősen, hanem a nem érettségizett szakképzettek foglalkoztatása is, ami a kereslet visszaesését mutatja. A nem érettségizett szakképzett férfiak foglalkoztatása a rendszerváltás előtti csaknem 100 százalékról 80 százalék alá csökkent, a nőknél 90 százalékról 70 százalék körülire (1. ábra). A középiskolai érettségivel rendelkezők foglalkoztatása hasonló pályát járt be, de a csökkenés kisebb volt, mint a szakmunkások esetében. Az ő foglalkoztatásuk 2000 után enyhén emelkedni kezdett, ami az érettségivel nem rendelkező csoportokról nem, vagy kevésbé mondható el.

Az érettségi nélküli szakképzettek foglalkoztatásának szakmaiösszetétel-változásaiából (2. ábra) azt látjuk, hogy a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban dolgozók ará-

1. ÁBRA

A foglalkoztatási arányok változása, nyolc általánost, szakmunkásképzőt és középiskolát (érettségivel) végzetek

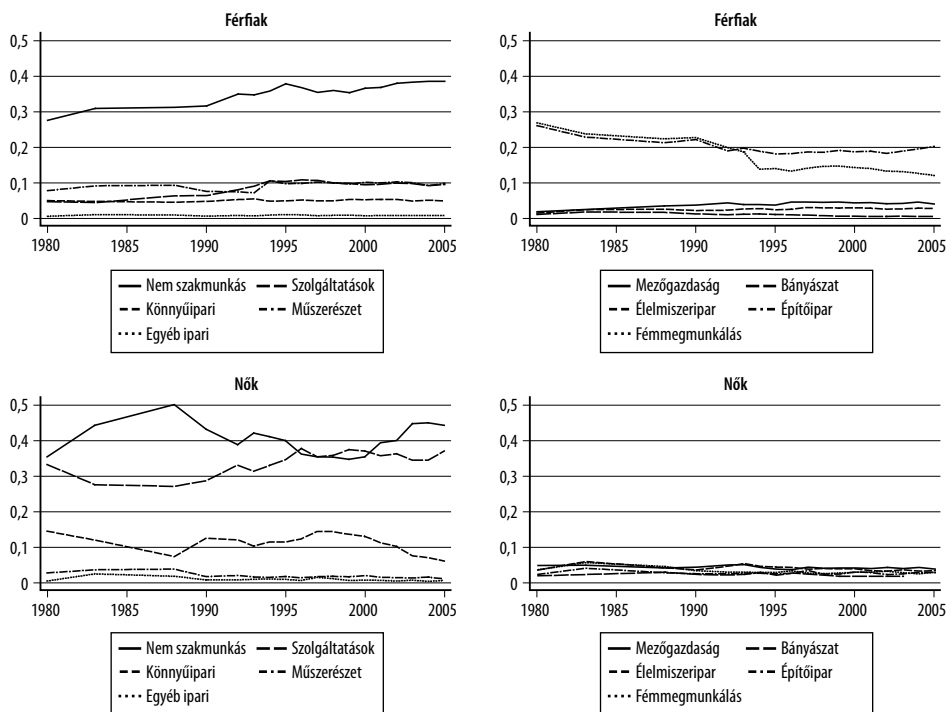
Megjegyzés: férfiak 20–59, nők 20–54 éves korig. Az adatokból ki vannak zárva a nappali tagozaton tanulók és a gyed/gyesben részesedők.

Forrás: Kézdi Gábor becslései az 1980 és 1990. évi népszámlálás egyéni mintái, az 1983. és 1988. évi KSH jövedelemfelvételének egyéni mintái, illetve az 1992–2005. évi KSH munkaerő-felvételek első negyedévi egyéni mintái alapján.

2. ÁBRA

Az érettségi nélküli szakképzettek foglalkoztatási megoszlása szakcsoportok szerint

Külön kiemelve a nem szakmunkás szakmákat (azokat, amelyekre nem képeznek szakképző iskolákban)

Megjegyzés: az adatok csak a 20–59 éves érettségi nélküli szakképzetteket (szakmunkások) tartalmazzák, és közülük is csak a foglalkoztatottakat.

Forrás: lásd 1. ábra.

nya a férfiak között folyamatosan növekedett: az 1980. évi 25 százalékról 2005-re csaknem 40 százalékra. A nők esetében hasonló növekedés figyelhető meg, de magasabb kezdeti szintről. Ezt 2000-ig tartó hullámvölgy követett, hogy 2005-re ismét magasra, közel 50 százalékosra nőjön a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásban dolgozó szakmunkás végzettségű nők aránya. A szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban dolgozó szakmunkás végzettségűek természetesen mind „pályaelhagyók”: közülük senki sem dolgozik az eredeti szakmájában. A férfiak esetében a képzettséget igénylő szakmunkás szakmák közül a szolgáltatási és mezőgazdasági jellegűekben kisebb növekedés volt, és – kisebb hullámvölgy után – a műszerésszakmákban foglalkoztatottak aránya is stabilizálódott a rendszerváltást megelőző 10 százalékos szinten. Látványos csökkenést a fémmegmunkálás és az építőipari szakmák mutatnak, míg a többi szakmában foglalkoztatottak aránya stagnált, vagy némileg csökkent. A nők esetében a könnyűipari és szolgáltatási szakmákon kívül érdemleges foglalkoztatás semmilyen szakmában sem volt. A rendszerváltás a könnyűipari szakmákban dolgozók arányának jelentős csökkenését hozta, párhuzamosan a szolgáltatási szakmákban dolgozók arányának növekedésével.

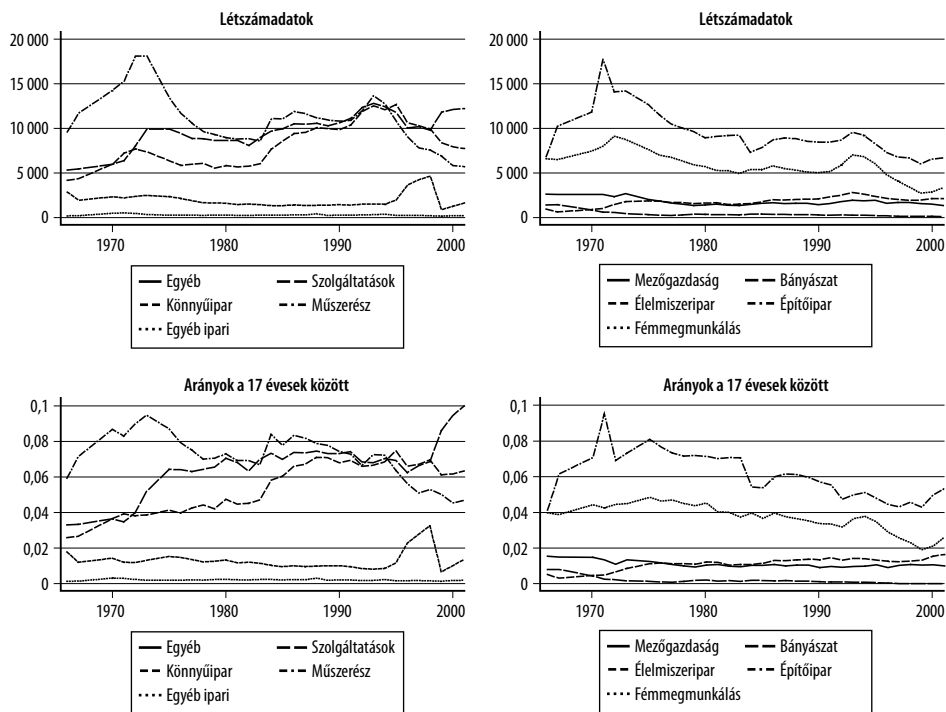
Fontos kiemelni, hogy az ábrák a foglalkoztatottak közötti arányokat mutatják. A foglalkoztatás a rendszerváltással csökkent, így a markáns növekedést mutató szakmákat (vagyis a férfiaknál a nem szakmunkás foglalkozásokat és a nőknél a szolgáltatási szakmákat) leszámítva, minden foglalkozásban csökkenés volt tapasztalható. Vagyis a szolgáltatási szakmákat leszámítva, valamennyi szakmunkásszakma iránt csökkent a kereslet, többségük iránt jelentős mértékben.

Kínálat

A szakképzés kínálatának változásait a szakképző intézetekből (szakmunkásképzőkből/szakiskolákból) kilépők számával és szakmák szerinti megoszlásának változásával követtük nyomon. A szakképző iskolák kibocsátása az 1970-es évekig tartó felfutása után viszonylag követte a demográfiai trendeket. Az 1970-es évek közepétől a 1990-es évekig a szakképzőből kikerülők aránya minden korosztályban 33 és 36 százalék között mozgott. A rendszerváltás után az arány csökkenésnek indult, de így is 30 százalék felett maradt. A szakképzés aggregált kibocsátása tehát reagált a csökkenő keresletre, de ez a reakció nem volt erős. A 3. ábra a szakmunkásképzők (szakképző iskolák) leginkább aggregált szakcsoportok szerinti kibocsátási adatait mutatja ugyanabban a csoportosításban, mint a 2. ábra a foglalkoztatás idősorai esetében.

A szakcsoportok szerinti trendek és ciklusok igen eltérők. A különböző szakcsoportokba tartozó intézmények nem egyformán igazodtak az országos demográfiai trendekhez. Ennek lehet, hogy a demográfiai trendek és a szakcsoportok eltérő regionális eloszlása az oka, de az is lehet, hogy eltérő igazodási és alkufolyamatok állnak a háttérben. A második, fontosabb tanulság azonban az, hogy a hosszú távú trendek nagyjából leképezik a munkaerőpiacon a szakmunkásszakmákban megfigyelhető hosszú távú trendeket. A szolgáltatási szakmák súlya a szakmunkásképzők kibocsátásában jelentősen nőtt, míg az építőipari és fémmegmunkáló szakmáké jelentősen csökkent. Folyamatosan növekedett ugyanakkor

3. ÁBRA
 Az érettségi nélküli szakképzés (szakmunkásképzés) évenkénti kibocsátása szaksz csoportokban
 (abszolút számok és a mindenkori 17 évesek aránya)

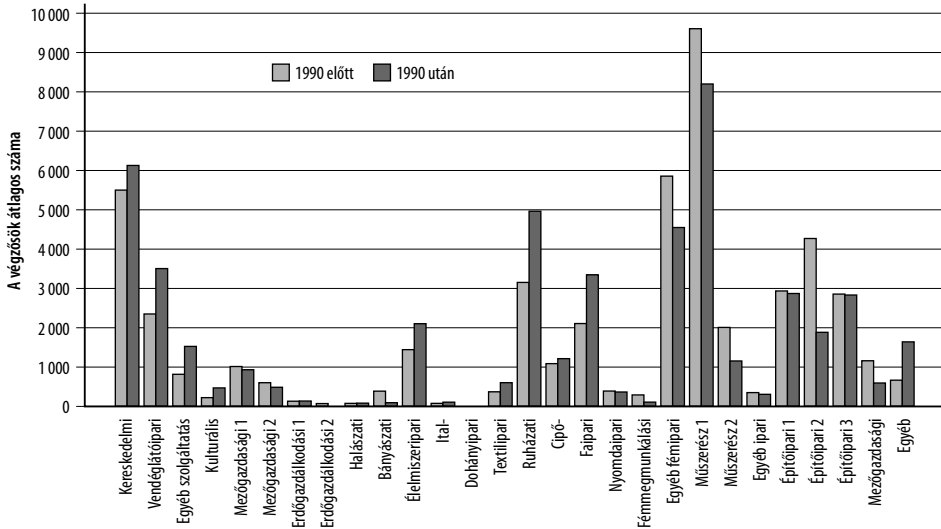
Forrás: az OM szakképzési évkönyvek adatainak felhasználásával számított adatok.

a könnyűipar súlya, amelynek kereslete pedig csökkent. A tág szakmastruktúrával kapcsolatban is elmondhatjuk tehát, hogy a szakképzés kibocsátása reagált ugyan a kereslet átrendeződésére, de teljes mértékben nem követte. Szűkebb szakmacsoportokat 17 kategóriában definiálva tudunk összehasonlítható „kiáramlási” adatokat előállítani. E szaksz csoportok szerinti trendek vizsgálata nagyjából alátámasztja a tágabb szaksz csoportok vizsgálatának tanúságait. Valamennyi szolgáltatási és könnyűipari szakmában növekedett, és valamennyi fémgyártó szakmában csökkent a szakképzés. Az építőipari szakmák között nem mindegyikben volt jelentős csökkenés, de növekedés egyikben sem volt.

A szakiskolai képzésből kilépők számának és szakmák szerinti összetételének változásai – a szakmunkás/szakiskolai végzettségük iránti keresletet a szakmunkás/szakiskolai végzettségük szaksz csoportok szerinti foglalkoztatási arányainak változásaival összevetve – azt mutatták, hogy a szakiskolai képzés kibocsátása reagált a kereslet átrendeződésére, de azt nem követte teljes mértékben.

4. ÁBRA

Az érettségi nélküli szakképzés (szakmunkásképzés) évenkénti átlagos kibocsátása szűkebben definiált szakcsoportokban, 1990 előtt és után

Forrás: az OM szakképzési évkönyvek adatainak felhasználásával számított adatok.

Illeszkedés

Az illeszkedés vizsgálatakor a legfontosabb kérdés az volt, hogy az egyes szakmákban (szakcsoportokban) végzettek az évek során milyen mértékben maradtak szakmájukban, dolgoztak más szakmában, vagy maradtak ki a munkaerőpiacról. Ezt a kérdést a legjobban a különböző években végzett szakmunkások életpályájának a követésével lehetne megválaszolni. Mivel Magyarországon ilyen adatforrás nem áll rendelkezésre, a tanulmány a saját szakmájukban foglalkoztatottak arányát, illetve ezen arálynak az időbeli alakulását olyan módon vizsgálta, hogy a szakképzésből (szakmunkásképzésből) szakmánként kiáramlók számát használta minden évben 1966 óta, és ezt hasonlította össze a szakmunkásképző végzettségű foglalkoztatottak szakmai struktúrájával. A felhasznált adatforrások a szakmunkásképzők végzős évfolyamainak létszáma szakmák szerint, valamint a foglalkoztatás keresztmetszeti adatfelvételei. (A modell leírását lásd a *Függelékben*.)

Az eredmények szerint (1. táblázat) a saját szakmájukban hosszú távon elhelyezkedők aránya a rendszerváltás előtt 30, utána 36 százalék volt. Megfordítva, a rendszerváltás előtt a szakmunkások 70, utána 64 százaléka nem dolgozott a saját szakmájában.

Ezek az eredmények a nem foglalkoztatott és a nem szakmunkás foglalkozású foglalkoztatottak mellett azokat is tartalmazzák, akik végzettségüktől eltérő szakmunkásszak-

mában dolgoznak hosszú távon. Ez utóbbiakat nem tartalmazó korábbi eredményeink a rendszerváltás előtt 35-40, utána 60 százalékot mutattak. A rendszerváltás előtti időszakra a számítások azt mutatják, hogy a szakmunkásszakmák között nagyságrendekkel nagyobb volt az átjárás, mint a rendszerváltás után. Tehát a szakmunkás szakmák közötti mobilitás mértéke elhanyagolható (vagy legalábbis a nettó mobilitás elhanyagolható). Mindent egybevetve, tehát a rendszerváltás után a saját szakmájukban hosszú távon nem dolgozók körülbelül egyharmada egyáltalán nem foglalkoztatott, a fennmaradó rész pedig olyan szakmában dolgozik, amelyben nincs szükség szakmunkás-képesítésre. A más szakmunkás szakmákban dolgozók aránya tehát elhanyagolható.

A szakképzés keresletére, kínálatára és illeszkedésére vonatkozó vizsgálatunk legfontosabb eredmények tehát a következők. Az érettségi nélküli szakképzett munkaerő iránti kereslet 20 százalékkal csökkent a rendszerváltás után. A nem szakmunkás szakmákban elhelyezkedők aránya is másfélszeresére emelkedett, 30-40 százalékról 50 százalék körüliire. A végzettségtől eltérő szakmunkásszakmákban történő elhelyezkedés aránya elhanyagolható volt a rendszerváltás után. Mindez a szakképzés méretének és struktúrájának gyökeres átalakítását tette szükségessé. Válaszként a szakképzés mérete körülbelül 10 százalékkal csökkent (a korosztályban szakképzésben részesülők arányában mérve). A szakképzés szakmai struktúrája nagyjából követte a kereslet szakmastruktúra szerinti változásait. A foglalkoztatási adatok tanúsága alapján azonban ezek a változások nem voltak elégségesek.

1.TÁBLÁZAT

Becsült foglalkoztatási kiáramlás regressziós paraméterek (β) a szakképzés szakmai illeszkedésének a vizsgálatára
(kiáramlási létszámokkal súlyozott becslések)

Függő változó: a foglalkoztatási állomány logaritmus (log(S))

	A rendszerváltás előtt			A rendszerváltás után		
	(1) modell	(2) modell	(3) modell	(1) modell	(2) modell	(3) modell
Log kiáramlás [log(F)]	0,416 (0,056)**	0,420 (0,059)**	0,295 (0,077)**	0,518 (0,038)**	0,514 (0,038)**	0,360 (0,037)**
<i>Fix hatás</i>						
Szakma	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Foglalkoztatás éve	nem	igen	igen	nem	igen	igen
Szakképzés megszerzésének éve	nem	nem	igen	nem	nem	igen
N	1235	1235	1235	8426	8426	8426
Belső R ²	0,54	0,54	0,54	0,48	0,48	0,48
Teljes R ²	0,80	0,80	0,83	0,70	0,71	0,73

A modellek leírását lásd a *Függelékben*.

Robusztus standard hibák a zárójelekben, év × foglalkozás cellákon belüli klaszterezve.

** Szignifikáns 1 százalékon.

Az állami és önköltséges felsőfokú képzési kínálat szintek és szakirányok szerinti kínálatának alakulása és a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci sikeressége

Képzési kínálat

A felsőoktatási expanzió nyomán 1990 és 2005 között a felsőfokon továbbtanulók száma csaknem négyszeresére emelkedett, az évente felsőfokú végzettséggel a munkaerőpiacra lépők száma több mint kétszeresére nőtt. A 2000-es évek elejére már évente 55 ezer körüli új diplomás lépett a munkaerőpiacra, közülük nagyjából 30 ezren nappali tagozatos képzésben szereztek végzettséget. A felsőfokú oktatási expanzió a felsőoktatás programtípusok, képzési szintek szerinti nagyarányú átrendeződése mellett ment végbe. Nőtt a rövidebb képzési idejű programtípusokban tanulók, végzettséget szerzők aránya. 1990-ben még az elsőévesek 44,1 százaléka egyetemi szintű képzésben tanult, 2006-ban már csak 28,3 százaléka, míg a főiskolai képzésben tanuló elsőévesek aránya 56 százalékról 68,5 százalékra emelkedett ugyanebben az időszakban. 2006-ban a felsőfokú tanulmányokat folytató elsőévesek között a felsőfokú akkreditált szakképzésben tanulók aránya megközelítette az 5 százalékot, ami egy teljesen új típusú képzés esetében jelentős növekedésnek tekinthető. A jelentős oktatási expanzió ellenére Magyarország lemaradása az EU- vagy OECD-országok átlagától a felsőfokú végzettségűek arányát tekintve jóval nagyobb a fiatalabb, mint az idősebb korcsoportokban, mivel a részvételi arányok növekedése még nagyobb volt e két országcsoporthoz képest (5. ábra).

Az állami finanszírozású képzésre felvettek szakcsoportok szerinti arányának változása a szakcsoportok többségében követte a jelentkezési arányok szakcsoportok szerinti változásait, de e változások üteme kisebb volt, mint a jelentkezési arányokon belüli változásoké. A munkaerőpiacra lépő felsőfokú végzettséget szerettek szakcsoportok szerinti megoszlása különbözik a nappali tagozatos képzésre felvettek szakcsoportok szerinti megoszlásától, jobban követi a hallgatói kereslet (a nappali tagozatos alapképzésbe első helyen jelentkezettek) szakcsoportok szerinti megoszlását, mivel a nem nappali képzésben azokban a szakcsoportokban szereznek elsősorban végzettséget a hallgatók, amelyekben a nappali tagozatos képzési kínálat elmarad a kereslettől és/vagy, ahol az oktatáspolitikai korlátozást kívánta volna a részvételt.

Munkaerő-piaci sikeresség és férőhely-allokáció

A felsőfokú expanzió ellenére a felsőfokú végzettség kereseti hozama általában, valamint a pályakezdő diplomások számára mért hozam is nagy és növekvő (6. ábra).

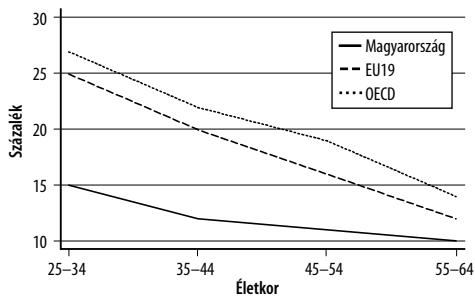
A pályakezdő felsőfokú – elsősorban a főiskolai – végzettségűek munkanélküliségi rátája viszont növekedni kezdett az utolsó néhány évben (7. ábra).

A diplomások, köztük a pályakezdők munkaerő-piaci esélyei végzettségük szintjétől, szakirányától vagy a képzést nyújtó intézménytől függően igen különbözhetnek. Ahhoz,

5. ÁBRA

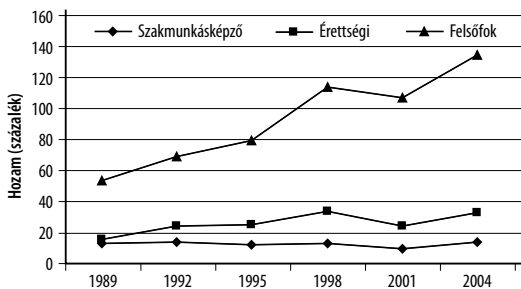
A felsőfokú végzettségük aránya Magyarországon, az EU- és az OECD-országok átlagában, 2005 (százalék)

Forrás: Education at a Glance, 2007 – OECD Indicators.

6. ÁBRA

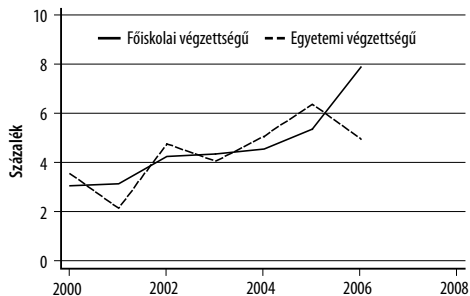
Az iskolai végzettség százalékos bérhozama, 30 év alatti korosztály (százalék)

Megjegyzés: az ábrán azonos nemű, azonos munkaerő-piaci tapasztalatú, azonos régióban, településtípusban és ágazatban dolgozók átlagos nettó kereseti különbségei láthatók. Regressziókból becsült százalékos kereseti hozamok, részletesen lásd Kertesi–Köllő (1996), valamint Kézdi (2004).

7. ÁBRA

A felsőfokú végzettségük munkanélküliségi rátája a képzettség szintje szerint, 30 év alatti korosztály (százalék)

Forrás: KSH munkaerő-felvételek.

hogy megítéljük az állami finanszírozású férőhely-elosztás hatékonyságát a felsőoktatásban, ezeket a különbségeket kell vizsgálnunk. Jelenleg egyetlen nagyobb adatbázis áll rendelkezésre ehhez: a Fidév-adatbázis, amely a nappali tagozatos képzésben 1998-ban és 1999-ben végzett diplomások munkaerő-piaci helyzetéről gyűjtött adatokat két időpontban: egy évvel a végzést követően, majd 2004-ben. A követéses adatfelvétel adatain alapuló elemzés szerint a munkanélküliség kiugróan magas arányban az agrárvégzettségűeket érintette, sokan voltak munkanélküliek a pedagógusvégzettségű férfiak és a bölcsészvégzettségű nők között. A legjobb eredményeket az informatikai, egészségügyi és közgazdasági végzettségű férfiak, valamint az egészségügyi és jogi-közigazgatási végzettségű nők mutatták, közülük kevesebb mint tíz százaléka volt munkanélküli a négy év alatt (*Fidév*, 2004). A Fidév-kutatásnak a munkanélküliség valószínűségére vonatkozó becslési eredményei szerint pedig a pedagógus-, és az agrárvégzettségűek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel lettek munkanélküliek, mint a viszonyítási csoportot jelentő közgazdasági és jogi végzettségűek, de a férfiak között a természettudományi végzettségűek, a nők között a műszaki végzettségűek is nagyobb eséllyel váltak munkanélkülivé.

Galasi (2006) az adott szakcsoporton belül az intézmény, vagyis a képzés minőségének és így a pályakezdők munkaerő-piaci esélyeinek heterogenitását is elemezte. A munkaerő-piaci sikerességet részben a diplomások munkaerő-piaci státusával, részben relatív keresetükkel mérte.

A munkaerő-piaci státus vizsgálatához négy munkaerő-piaci státust különböztetett meg: foglalkoztatott, tanuló, munkanélküli és egyéb inaktív, majd megvizsgálta, hogy a különböző szakképzettségekkel, iskolai végzettséggel a különböző intézményekből kikerülő pályakezdők milyen eséllyel kerültek egy-egy adott munkaerő-piaci státusba. A munkaerő-piaci teljesítményt komplex módon – az inaktivitás, a foglalkoztatás, a munkanélküliség és tanulói státus valószínűségét együtt elemezve – vizsgálta. Gyenge teljesítménynek tekintette a magas inaktivitást, illetve a magas munkanélküliséget, jó teljesítménynek a magas foglalkoztatást. A tanulói státusnak az értelmezése a sikeresség dimenziójában viszont már korántsem ilyen egyértelmű: a munkaerőpiacra lépést elhalaszthatják olyan pályakezdők is, akiknek jók az elhelyezkedési esélyeik, de akik tanulmányaik révén még tovább kívánják javítani munkaerő-piaci helyzetüket, másrészt előfordulhat az is, hogy a tanulmányok folytatása a kedvezőtlen munkaerő-piaci pozíció javítását célozza.

Galasi (2006) a lehetséges státuskombinációk elemzése alapján azonosította, hogy melyek az egyértelműen problematikus, illetve nem problematikus esetek, és mely estek nem sorolhatók be egyértelműen. Ezután szakcsoportonként megvizsgálta, hogy a munkaerő-piaci státus szempontjából mely intézmények képzései teljesítenek viszonylag jól vagy rosszul. Voltak olyan szakcsoportok, amelyek általában jól teljesítettek (a jogi és szociális igazgatási, a művészeti, valamint a szociális szakcsoportban), más szakcsoportok (például az informatikai és a testkulturális szakcsoport) esetében viszont egyes intézmények megfelelő teljesítménye mások gyenge teljesítményével párosult. Voltak olyan szakcsoportok is, amelyekre általában jellemzők voltak a munkaerő-piaci problémák (például az egészségügyi szakcsoportban csupán egyetlen nem problematikus képzés volt található).

A kereseti helyzet elemzése tovább árnyalta a képet. Galasi (2006) szakcsoportoktól függetlenül és a szakcsoportokon belül is az átlagosnál alacsonyabb keresetet produkáló képzéseket tekintette munkaerő-piaci teljesítmény szempontjából problematikusnak. A munkaerő-piaci teljesítményt összevetette a relatív felvételi arányokkal.² Ennek alapján a szakcsoport–szint–intézmény kombinációkat besorolta aszerint, hogy a felvételi input és a munkaerő-piaci output illeszkedése megfelelő volt-e, vagy sem. Végül a nem megfelelő illeszkedést mutató eseteket is osztályozta aszerint, hogy a felvett hallgatók a munkaerő-piaci outputhoz képest „túl sokan” vagy „túl kevesen” vannak-e.

Galasi (2006) eredményei azt mutatták, hogy a munkaerő-piaci sikeresség szempontjából a felvételi létszámok célzottsága igen gyenge. A képzések számát tekintve, az összes szakcsoport–szint kombinációnak mindössze 22 százalékában felel meg a létszám-allokáció a munkaerő-piaci outputnak, 50 százalékukra kevesebb, 28 százalék esetében pedig több hallgatót kellett volna felvenni, mint amennyit ténylegesen felvettek. A felvett hallgatók számát tekintve a célzottság ennél valamivel még gyengébb, a hallgatók 42 százaléka került olyan képzésbe, amelyekre a kívánatosnál kevesebben, 38 százaléka pedig olyan képzésre, amelyekre a kívánatosnál többen nyertek felvételt. A felvett hallgatók arányát tekintve, a munkaerő-piaci sikeresség indokolta arányoknál több hallgató került elsősorban a műszaki főiskolai, tanító és óvodapedagógus, agrár-főiskolai; közgazdasági főiskolai (egy része), agráregyetemi szakcsoportokba. A kívánatosnál kevesebb hallgató került viszont (ismét az összes felvett hallgató százalékában) a közgazdasági főiskolai (egy része), közgazdasági egyetemi, informatikai főiskolai és egyetemi, jogi és szociális igazgatási egyetemi képzésekbe.

A vizsgálat egyik fontos eredménye, hogy megmutatta annak az elterjedt érvelésnek a tarthatatlanságát, amely szerint automatikusan „túlképzés”, túl sok hallgató van egyes olyan területeken (például jogi és közgazdasági képzés), amelyek részesedése az összes felvett hallgatóból jelentősen megnőtt. Galasi (2006) eredményei ennek inkább az ellenkezőjét mutatják: a szerzők által használt munkaerő-piaci kritériumok alapján még több hallgatót kellene ezekbe a képzésekbe felvenni.

A diplomások további felsőfokú tanulmányai

Az állami finanszírozású alapképzési keretszámok elosztásának hatékonyságvizsgálatában a diplomások további felsőfokú tanulmányai az állami finanszírozású férőhelyek elosztásának problémáira hívhatják fel a figyelmet. Növeli az oktatás költségeit az, ha a további tanulmányok (részben vagy egészben) annak a következményei, hogy az első diploma szintje vagy szakcsoportja nem felel meg a munkaerőpiac igényeinek, és a végzettek további felsőfokú tanulmányok révén igyekeznek a munkaerő-piaci igényeknek jobban megfelelő képzettséget szerezni (ha e tanulmányok fontos motivációja az „illeszkedési” probléma megoldása).

² A felvételi arányokhoz az állami finanszírozású helyekre felvett és első helyen jelentkezettek hányadosának 2000 és 2002. évi átlagát használta.

Az állam a férőhelyelosztás gyakorlatával nemcsak a képzési kínálatot befolyásolja, hanem a felsőoktatás iránti kereslet összetételét is. Ha bizonyos állami finanszírozású szakcsoportokban az államilag finanszírozott férőhelyek száma jóval kisebb (vagy lassabban növekszik), mint az irántuk mutatózó hallgatói kereslet, miközben más szakcsoportokban – csökkenő hallgatói kereslet mellett – a férőhelyek kínálata nem változik (vagy kisebb mértékben csökken), akkor az első esetben a bekerülés esélye relatíve kicsi, míg a második esetben a bekerülés esélye jóval nagyobb. A állami finanszírozású felsőoktatásba jelentkezők ezért olyan jelentkezési stratégiát követnek, amelynek során az általuk kevésbé óhajtott szakcsoportokba is beadják jelentkezésüket. A bekerülési esélyek figyelembevételé miatt azok iránt a szakok, szakcsoportok vagy intézmények iránt is növekszik a hallgatói (összes) kereslet, amelyek végzősei kevésbé sikeresek a munkaerőpiacon. Az állami támogatás allokációjának hatékonysága szempontjából viszont alapvető kérdés, hogy e kevésbé kedvelt szakok, szakcsoportok vagy intézmények végzőseinek milyen a további munkaerő-piaci életútja: a keresett szakokhoz képest kisebb vagy nagyobb valószínűséggel próbálnak-e meg további tanulmányok révén pályamódosítást elérni, az esetleges további tanulmányok mennyiben irányulnak a képzettség szintjének emelésére, és mennyiben a képzés szakirányának módosítására, mekkora e további képzés hozadéka. Az állami támogatás allokációjának hatékonysága viszont romolhat attól függően, hogy pályamódosítók képzése milyen állami támogatás mellett valósul-e meg. Az elemzéshez a Fidév-kutatás első követésés felvételének adatait használtuk.

Az 1998-ban és 1999-ben végzett fiatal diplomások több mint fele szerzett újabb diplomát 2004-ig, vagyis a végzést követő öt-hat évben (2. táblázat). A főiskolai diplomával rendelkezők 56, az egyetemi végzettségűek 57 százaléka. A főiskolai és az egyetemi végzettségű pályakezdekőknek is több mint egyharmada az első diploma szakcsoportjától különböző szakcsoportban szerzett végzettséget, és nagyjából 20 százaléka az első diplomával megegyező szakcsoportban szerzett második diplomát. Az újabb felsőfokú szakképzettséget nagyjából egyforma – 41 százalék körüli – arányban szereztek egyetemeken, illetve főiskolákon, a végzettek 8 százaléka tanult felsőfokú akkreditált szakképzésben, és kevesebb mint 9 százaléka folytatott PhD-tanulmányokat.

Az első diploma szakcsoportja és szintje szerint a legnagyobb arányban azok a pályakezdő diplomások szereztek újabb végzettséget, akik első végzettségüket a szociális, természettudományi, agrár- és bölcsészszakcsoportban szereztek. Nagyon nagy arányban, tanultak az első diplomától különböző szakcsoportban azok közül, akik szociális (egyetemi és főiskolai szintű) diplomával rendelkeztek, és az összes kérdezett csaknem fele azok közül, akik az agrár-, az idegen nyelvi, a bölcsész- (egyetemi szintű), a természettudományi (főiskolai szintű) és az óvó- és tanítóképző szakcsoportban szereztek első végzettségüket. Legkisebb arányban azok a pályakezdők tanultak az első diplomájuktól eltérő szakcsoportban, akik első diplomájukat közgazdasági képzésben kapták, körükben viszont jóval az átlag feletti arányban szereztek az első diplomával azonos szakcsoportban második diplomát. Az első diplomával megegyező szakcsoportú továbbtanulás aránya átlag feletti volt a természettudományi (egyetemi), műszaki, bölcsész- (egyetemi), valamint jogi és igazgatási (egyetemi) szakcsoportban is. Az átlag alatt tanultak újabb végzettségért korábbi szakcsoportjukban a nyelvi, az informatikai és a szociális első diplomával rendelkezők.

2. TÁBLÁZAT
A felsőfokú végzettségű pályakezdekők megoszlása a további felsőfokú tanulmányok szerint az 1. diploma szintje és szakcsoportja szerint (százalék)

Szakcsoport	Nem szerzett újabb felsőfokú végzettséget	Újabb felsőfokú végzettséget szerzett		Együtt
		első diplomától különböző szakcsoportban	első diplomával megegyező szakcsoportban	
<i>Első diploma főiskolai szintű</i>				
Szociális	18,3	73,6	8,2	100
Agrár	33,4	48,8	17,2	100
Idegen nyelvi	48,4	48,8	2,9	100
Bölcsész	44,2	36,5	19,3	100
Óvó, tanítóképző	48,1	41,0	10,9	100
Informatikai	69,8	23,8	6,4	100
Természettudományi	29,8	50,8	19,4	100
Testkulturális	58,1	29,4	12,5	100
Egészségügyi	64,3	31,0	4,75	100
Műszaki	47,9	20,6	31,5	100
Jogi, igazgatási	34,3	47,9	17,8	100
Közgazdasági	38,3	17,1	44,7	100
<i>Együtt</i>				
<i>Első diploma egyetemi szintű</i>				
Szociális	20,4	79,6	0	100
Agrár	31,8	51,1	17,2	100
Idegen nyelvi	47,7	45,9	6,4	100
Bölcsész	28,5	46,7	24,8	100
Informatikai	31,8	66,5	1,8	100
Természettudományi	22,1	26,0	51,9	100
Egészségügyi	57,3	22,3	20,7	100
Műszaki	47,4	32,5	20,1	100
Jogi, igazgatási	61,2	12,9	25,9	100
Közgazdasági	54,6	22,7	22,7	100

Forrás: Fidév követéses adatfelvétel, 2004.

A második diplomák szakcsoportok szerinti összetétele (3. táblázat) azt mutatja, hogy a pályakezdő diplomások kimagaslóan legnagyobb arányban a közgazdasági szakcsoportban szereztek újabb végzettséget. Az összes újabb felsőfokú diplomát szerzett csaknem 35 százaléka tanult ehhez a szakcsoport-hoz tartozó képzésben. Jelentős arányban tanultak még az egyetemi szintű jogi és igazgatási, az egyetemi és főiskolai szintű bölcsész- és egyetemi és főiskolai szintű műszaki szakcsoportban is a pályakezdő diplomások. A szakcsoportot

3. TÁBLÁZAT
Az újabb felsőfokú végzettségek szakcsoportok szerinti megoszlása (százalék)

Második diploma szakcsoportja	Második diploma szintje		
	együtt	egyetemi	főiskolai
Közgazdasági	34,3	30,4	37,7
Jogi és szociális igazgatási	10,6	13,7	8,9
Műszaki	15,5	16,0	15,0
Bölcsész	8,4	12,4	15,1
Agrár	5,8	5,2	7,9
Természettudományi	5,7	5,9	1,1
Informatikai	4,6	2,3	7,5
Tanító és óvodapedagógus	3,3	3,4	4,0
Idegen nyelvi	2,5	3,7	1,7
Egészségügyi	2,3	3,5	0,9
Szociális	1,0	1,2	0,7
Művészeti	0,8	0,4	1,0
Testkulturális	0,5	0,4	0,7
Együtt	100	100	100

Forrás: Fidév követéses adatfelvétel, 2004.

változtató második diplomát szerzők körében még nagyobb volt a második diplomaként a közgazdasági szakcsoportban végzettséget szerettek aránya. A szakcsoportot váltók egyetemi tanulmányai 30, főiskolai tanulmányai több mint 40 százalékban a gazdasági szakcsoporthoz tartozó végzettség megszerzésére irányultak. A szakcsoportváltók egyetemi tanulmányai pedig csaknem 20 százalékban a jogi és igazgatási szakcsoporthoz tartozó második diploma megszerzését eredményezték.

A felsőfokú végzettségűek az első diplomától eltérő szakcsoportban folytatott további tanulmányainak valószínűségét (a részletes becslési eredményeket a *Függelék F1. táblázata* közli) bizonyos szakcsoportokban szerzett első végzettség növelte: az agrár-, bölcsész-nyelvi, természettudományi és az óvó- és tanítóképző szakcsoportban szerzett végzettség. A legnagyobb marginális hatása annak valószínűségére, hogy egy pályakezdő első diplomától eltérő szakcsoportban szerez második diplomát, annak volt, hogy első diplomáját olyan szakcsoportban szerezte-e valaki, amely kedvelt vagy kevésbé népszerű a felsőoktatásba jelentkezők között. Minél kevésbé preferált intézményben/szakon szerzett valaki végzettséget, annál inkább tanult első diplomájától eltérő szakcsoportban.

A kezdeti munkaerő-piaci sikeresség hatása viszont nem volt kimutatható az első diploma utáni továbbtanulási döntésekben, ami arra utal, hogy nem arról van szó, hogy a végzettek, mivel sikertelenek voltak a munkaerőpiacon, „megbánták” volna korábbi választásukat. Inkább tudatos tanulási stratégiának tűnik, hogy először olyan szakra/intézménybe (is) jelentkezzek, ahol a bekerülési esélyek nagyok, a munkaerő-piaci kilátások az átlagnál kedvezőtlenebbek, majd az első diploma után olyan szakcsoportban szereznek újabb vég-

zettséget, amely közelebb van eredeti elképzeléseikhez, és amelynek kedvezőbbek a munkaerő-piaci kilátásai. Mindez nagyon drága, nagyon költséges, egyénileg és társadalmilag is komoly veszteségek forrása. A hallgatók beáramlásának korlátozása az előbbre sorolt területekre jelentős hatékonysági veszteségekkel jár.

A második diploma munkaerő-piaci hozadékának értékeléséhez a párosítási modellt, az úgynevezett *propensity score* (hajlandósági mutató) alapú párosítást használtuk, és ennek segítségével állapítottuk meg a képzési részvétel átlagos munkaerő-piaci hatását (a becslési eredményeket a *Függelék F2. táblázata* közli.) Azok, akik első diplomájuktól különböző szakcsoportban szereztek második végzettséget, kereseti veszteséget szenvednek el ahhoz képest, mint amekkora keresetük további felsőfokú tanulmányok nélkül lenne, vagyis a szakcsoport-változtatásnak az egyének számára is költségei vannak. A tanulmányokhoz kapcsolható közvetlen költségeken túl a meghosszabbodott tanulmányi idő – és az emberi tőke szakspecifikus részének elvesztése – pedig társadalmi költségekkel is jár. Foglalkoztatásban viszont nyertek az első diplomájuktól eltérő szakcsoportban tanulmányokat folytatók: 6-7 százalékkal inkább találtuk őket a második megfigyeléskor foglalkoztatotti státusban, mint találtuk volna, ha nem folytatnak tanulmányokat, vagyis a korrekció után inkább tudnak/akarnak foglalkoztatott státusba kerülni a pályakezdők. Az első. diplomájukkal azonos szakcsoportban újabb végzettséget szereztek valamennyi megfigyelt munkaerő-piaci sikerességi mutatóban nyereséget könyvelhetnek el.

Az első diplomától eltérő második diplomát szerzők második diplomájának szakcsoport-változtatásai jórészt azokra a szakcsoportokra irányultak, amelyek esetében a központi keretszám-szabályozás törekedett arra, hogy megakadályozza a túlképzést. Ez a szabályozás azonban azzal a következménnyel jár, hogy a fiatal diplomások újabb tanulmányokkal szereznek végzettséget az adott szakcsoportokban. A tanulmányok következtében a pályakezdők – rövid távon – kereseti veszteséget szenvednek, mivel valószínűen elvesztik (vagy nem használják) felhalmozott emberi tőkéjük szakspecifikus részét. A meghosszabbodott tanulmányi idő következtében nagyobbak e pályakezdők képzési költségei, vagyis a népszerű szakcsoportokban a keretszámok korlátozása ahhoz vezet, hogy a fiatal diplomások „kerülő úton”, nagyobb költséggel tanulnak.

A felsőoktatási keretszám-allokáció hatékonysága

Az állami finanszírozású felsőoktatási keretszám-allokáció az elemzések eredménye szerint nagyon kevésbé volt hatékony a 2000-es évek elején. A férőhelyek elosztása nem követte a felsőfokú képzések – a relatív keresetekkel és a különböző munkaerő-piaci státusokba kerülés relatív esélyeivel mért – munkaerő-piaci hozadékát. A munkaerő-piaci sikeresség szempontjából a felvételi létszámok elosztásának célzottsága, a férőhelyek elosztásának hatékonysága igen gyengének mutatkozott, ami azzal a következménnyel is járt, hogy azok a pályakezdők, akik az első diplomájukat olyan szakon szereztek, ahova a munkaerő-piaci sikeresség szempontjából túl sok hallgató került, nagyobb valószínűséggel szereztek első diplomájuktól eltérő szakcsoportban második diplomát. Ez viszont növelte tanulmányaik

költségét. A férőhelyek összetételének változása nemcsak a képzettségek szintek és szakirányok szerinti munkaerő-piaci sikerességét követte kevéssé, hanem a hallgatói keresletet szakcsoportok szerinti alakulását is. Magyarországon 2007-ig valamennyi intézményre az állami finanszírozású férőhelyeket szakterületenként központilag határozták meg. A felvételi keretszámok ilyen részletezettségű meghatározása csaknem egyedülállónak tekinthető a nemzetközi gyakorlatban. Az európai országok többségében (néhány nagy költségigényű szakot leszámítva) a kormányzatok nem élnek a felsőoktatási intézmények programkínálatának közvetlen – tudományterületek, szakcsoportok szerinti – korlátozásának gyakorlatával (lásd az 1.5. háttér tanulmányt).

2007-ben jelentősen módosultak az állami férőhelyelosztás szabályai. Megszűnt az államilag finanszírozott keretszámok adminisztratív elosztása. Az új szabályok szerint a kormány képzési területenként határozza meg az államilag támogatott keretszámokat, de azokat nem bontja le intézményekre, a finanszírozott férőhelyek intézmények közötti elosztása – az intézményi kapacitások határáig – a jelentkezők teljesítményétől és intézményválasztásától függ. Ezzel egyidejűleg 2007 szeptemberétől a kormányzat módosította a képzési területek maximális állami támogatásban részesülő hallgatóinak számát, annak szakterületek szerinti megoszlását. Az állami által támogatott összes hely számát csökkentette, az adott évben érettségizők 68 százalékában rögzítette. Az állam által támogatott keretszámokon belül növelte a műszaki, informatikai, természettudományi képzésre felvehető arányát, és csökkentette a gazdálkodási, jogi, tanári képzésre felvehető arányát.

Az állami finanszírozású férőhelyek számának csökkentése költségvetési szempontból indokolt lehet, de a felsőoktatásban tanulók arányának csökkentését sem a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci sikeressége, sem a felsőfokú végzettségűek arányának változása nem indokolja. A nemzetközi tapasztalatok tükrében a magyar állami felsőoktatási férőhely-elosztás, az állami finanszírozású férőhelyek valamennyi szakcsoportra kiterjedő szabályozása – még a változtatások után is – nagyon rugalmatlan. A szakcsoportok szerinti állami keretszámok intézményi lebontásának megszüntetése ugyanakkor nagyon valószínűen növelheti a férőhely-allokáció hatékonyságát. Egy-egy szakcsoporton belül a különböző intézmények ugyanis igen heterogén minőségű képzési szolgáltatásokat nyújtanak, így az azonos szakcsoportban végzetteknek is igen különbözők lehetnek munkaerő-piaci esélyei. Az új elosztási szabályoknak megfelelően az azonos szakcsoportban képzést nyújtó intézmények versenyeznek a szakcsoport állami finanszírozású férőhelyeiért. Ha a felsőoktatásba jelentkezők megfelelő információval rendelkeznek a képzést nyújtó intézmények közötti különbségekről, akkor az új szabályok növelhetik a férőhely-allokáció hatékonyságát. Ehhez arra van szükség, hogy rendelkezésre álljanak az információk az egyes intézményekben végzettek munkaerő-piaci sikerességéről és a képzések többi jellemzőjéről, és ezek eljussanak a felsőoktatásba jelentkezőkhöz. Az ilyen információszolgáltatás elemei megjelentek a magyar rendszerben.

Nem állnak viszont egyelőre rendelkezésre sem rendszeres, összehasonlítható vizsgálati eredmények a pályakezdő diplomások munkaerő-piaci sikerességéről szintek, szakirányok és intézmények szerint, sem olyan középtávú munkaerő-piaci előrejelzések, amelyek felhasználásával megalapozottan lehetne elvégezni az állami finanszírozású férőhelyek arányának változtatásait. A szakcsoportok keretszámainak 2007. évi arányváltoztatásai

– a pályakezdő diplomások munkaerő-piaci sikerességének szintek és szakirányok szerinti eredményeinek tükrében – olyan képzési ágakban is csökkentették a felvételi keretszámokat, ahol ez nem látszik indokoltnak: például a gazdálkodási, jogi szakcsoportban. A változtatások vélhetően azt az elvet követték, hogy ahol túl sok hallgató van egy-egy területen (például jogi és közgazdasági képzés), ott „túlképzés” van. A szakirányok szerinti központi keretmeghatározások még sürgetőbben vetik fel, hogy szükség van olyan információs bázis kialakítására, amely rendszeresen és összehasonlítható módon teszi lehetővé a diplomások munkaerő-piaci sikerességének szakcsoport szintű vizsgálatát, amelynek alapján megítélhető a munkaerő-piaci igények és a felsőoktatási kibocsátás összehangoltsága.

*A képzési kínálat szakcsoportok szerinti alakításának hatékony eszközei,
az ehhez szükséges adatbázisok*

A szakképzés és felsőfokú képzés szakma szerinti igényeihez való hozzáigazítás gyakorlata hosszabb távon nem képes számottevően javítani a szakképzésből kikerülők foglalkoztatási esélyeit. Hosszú távon ugyanis nem javítja a képzésből kikerülők foglalkoztatási esélyeit az, ha a munkaerőpiacra lépés idejében érvényes kereslet szakmai struktúráját megfelelően követi a kínálat. A végzettek ugyanis még több mint 40 évet fognak eltölteni a munkaerőpiacon. A technológia előre nem látható változásaitól függ, hogy későbbi életpályájuk során mi lesz velük, szükség lesz-e a szaktudásukra, vagy sem. A technológiai változások pedig feleslegessé tehetnek bizonyos szakmákat, más szakmáknak a tartalmát pedig teljesen megváltoztathatják. A szakmunkások későbbi foglalkoztatási esélyei ezért azon múlnak, hogy át tudják-e képezni magukat, képesek-e követni saját szakmájuk tartalmi változásait, vagy pedig ennek híján szakképzetlen munkát kell-e majd végezniük, esetleg teljesen kiszorulnak-e a foglalkoztatásból. Mindez pedig attól függ, hogy a szakmunkások képesek-e elsajátítani azokat az új készségeket, amelyeket a változások megkövetelnek, be tudnak-e kapcsolódni a felnőttképzésbe, az „élethosszig tartó tanulásba”. Hasonlóképpen: az, hogy a felsőoktatási intézmények felkészítenek a munkaerőpiac azonnali, rövid távú igényeire, nem feltétlenül biztosítja, hogy a végzettek hosszabb távon is foglalkoztathatóak legyenek (Beduwe–Planas, 2003). Vagyis a felsőoktatás programkínálatának a gazdaság szükségleteihez történő igazítása nem szükségképpen egyezik meg a munkáltatók azonnali érdekeivel, amelyeket alapvetően a rövid távú követelmények határoznak meg. Rövid távon ennél jóval nagyobb esélye van a sikeres illeszkedésnek.

Akkor javíthatja a szakiskolai végzettségűek munkaerő-piaci esélyeit a képzési szerkezet rövid távú összehangolása a munkaerő-piaci kereslettel, ha megfelelő információkon alapul. Az újonnan megalakuló regionális fejlesztési és képzési bizottságok inkább képesek összegyűjteni a rendelkezésre álló információkat a szakképzésben végzettek munkaerő-piaci esélyeiről, mint az iskolafenntartók vagy az iskolák.

A probléma azonban az, hogy a jelenleg az államigazgatásban keletkező vagy más eseti adatfelvételekből származó adatok nem elégségesek a munkaerő-piaci sikeresség mérésé-

hez, és roppant aggasztó, hogy a bevezetésre kerülő pályakövetési rendszer nem lesz képes megbízható adatokat szolgáltatni. A különböző végzettségűek iránti igények megállapítása még rövid távon is igen nagy nehézségekbe ütközik. Példa erre, hogy az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) rövid távú vállalati kikérdezéseken alapuló munkaerő-piaci prognózisa, melyben megkülönböztetnek *keresett* és *romló pozíciójú* szakmákat, gyakran ugyanazokat a foglalkozásokat lelhetjük fel mind a *keresett*, mind pedig a *romló pozíciójú* foglalkozások sorában.

A vállalati kikérdezésen alapuló módszerek rövid távon is kevésbé használhatók a kereslet változásainak előrejelzéseikhez. A vállalatok számára semmilyen következménnyel nem jár, ha olyan felvételi szándékot jeleznek, amely a későbbiekben meghiúsul. A kikérdezések általában nem adnak információt arról, hogy az álláshelyek miért betöltetlenek: azért, mert

- magasabb bérek mellett sem lenne jelentkező; vagy mert
- a kínált bérek nem elégségesek az állás betöltéséhez; vagy mert
- a munkáltatók nem tartják megfelelőnek a jelentkezők tudását, ami többnyire egyet jelent azzal, hogy alacsonyabb kínálati bérek mellett csak a rosszabb képességű munkavállalók fogadnák el az állást.

A rövid távú munkaerő-piaci prognózisokban „hiányszakmaként” szereplő foglalkozások egy részében nagy valószínűséggel jelentős szerepet játszik, hogy alacsonyak a kínálati bérek (Selmeczy, 2007). Ha rövid távon megbízható előrejelzések állnának rendelkezésre a várható munkakeresletről a szakiskolai/szakközépiskolai beiskolázási arányok meghatározásakor, akkor sem ezekre, hanem középtávú előrejelzésekre volna szükség. Megbízható, módszertanilag is megalapozott középtávú munkaerő-piaci előrejelzések pedig jelenleg nem állnak rendelkezésre.

A kereslet és kínálat összehangolásának egyik fontos eszköze lehet a szakképző iskolából kikerülő egyének iskolai, illetve munkaerő-piaci életpályájának vizsgálata, valamint a diplomások életpálya-vizsgálata. A legutolsó törvényi szabályozás előírta a középfokú szakképzésből kikerülők pályakövetési rendszerének bevezetését és a felsőoktatási intézmények számára a diplomás pályakövetési rendszer működtetését. A szakképzésből kikerülők – közoktatási törvényben lefektetett – pályakövetésének adatgyűjtési módszere (a végzett tanuló, ha nem foglalkoztatott, információt szolgáltat volt iskolájának erről egy évvel a végzést követően, ha a végzett tanuló foglalkoztatott, a munkáltató szolgáltat adatot arról, hogy milyen munkakörben foglalkoztatja a végzettest) viszont komoly aggályokat kelt a gyűjteni kívánt adatok megbízhatóságával kapcsolatban. A nem foglalkozási viszonyban lévő pályakezdekők között minden valószínűség szerint igen nagy arányú lesz a bejelentési kötelezettség elmulasztása, az információt nem szolgáltatók várhatóan szisztematikusan különbözni fognak a válaszadóktól. Hasonló problémák merülhetnek fel a vállalati adat-szolgáltatási kötelezettséggel kapcsolatban. A hiányzó válaszok ugyancsak komolyan torzítják az eredményeket. Az adatfelvétel csak a foglalkoztatottságot vizsgálja, valamint hogy a betöltött álláshely „illeszkedik-e” a képzésből kikerült végzettségéhez. Nem terjed ki a munkaerő-piaci sikeresség legfontosabb indikátorára, a keresetre, valamint számos más, a munkaerő-piaci sikerességet befolyásoló jellemzőre (például az egyén végzést követő képzéstörténetére, az iskolában és iskolán kívül szerzett általános készségeire).

Megfelelő előrejelzések és információforrások hiányában komoly veszélye van annak, hogy a regionális fejlesztési és képzési tanácsok a vállalati lobbik nyomására a középfokú szakképzés arányainak kialakításakor arra törekszenek, hogy az általános képzés és a hosszú távú alkalmazodókészség rovására elégítsék ki a rövid távú vállalati igényeket. Rövid távon a vállalatoknak ez megtakarítással jár, mert néhány évig esetleg foglalkoztathatják a szakképzésből kikerülőket; majd ha már azok nem képesek alkalmazkodni a megváltozott igényekhez, akkor újabb frissen végzetteket alkalmaznak, akik átmenetileg ismét néhány évig foglalkoztathatók, és így tovább. Hosszú távon ez a megoldás igen nagy társadalmi költségekkel jár. Ez a veszély annál is inkább valószínűnek látszik, mivel jelenleg a magyar vállalatok közül csak nagyon kevesen foglalkoznak dolgozóik folyamatos vállalaton belüli képzésével. A vállalatok zöme ma arra számít, hogy saját speciális igényeire kiképzett, munkatapasztalattal rendelkező végzetteket kap az iskolarendszertől. A vállalatok alacsony képzési hajlandóságának okairól nincsenek kutatási eredmények. Ilyen vizsgálatok elvégzésére viszont feltétlenül szükség lenne ahhoz, hogy olyan intézményi vagy egyéb változtatásokat lehessen végrehajtani, amelyek jelentősen növelik a vállalati képzési hajlandóságot.

Az állami felsőoktatási képzési kínálat befolyásolásának nemzetközi tapasztalatai és a magyar gyakorlat problémái azt mutatják, hogy a közvetlen beavatkozás/korlátozás az intézmények felsőfokú képzési kínálatának összetételébe, a felvehető létszámának korlátozása, meghatározása valamennyi szakcsoportban nemcsak nagyon ritka gyakorlat, hanem igen rugalmatlanná is teszi a képzési kínálatot (lásd az erről készült 1.5. háttér tanulmányt). A hatékony információszolgáltatást, karrier-tanácsadást és -irányítást viszont javíthat a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő oktatási programok kiválasztásában és a felsőoktatási rangsor kialakításában. Ehhez megfelelő információs háttér kialakítására van szükség. Ennek munkálatai az elmúlt években megkezdődtek. A megfelelő információs háttér kialakításához – a tervezett intézmények által végrehajtott, intézményi szintű pályakövetés helyett/mellett – a felsőoktatási intézményektől független, egységes diplomás pályakövetési rendszer megteremtésére lenne szükség, amelynek alapján a munkaerő-piaci igények és a felsőoktatási kibocsátás összehangoltsága megítélhető, illetve amelynek révén a szakcsoportok és intézmények szerinti felvételi létszámok és a munkaerő-piaci igények jobban összehangolhatók

HIVATKOZÁSOK

- Beduwe, C.–Planas, J.* (2003): Educational expansion and the labour market. Cedefop Reference Series, 39. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, http://www2.trainingvillage.gr/etv/publication/download/panorama/3030_en_short.pdf.
- Fidév* (2004): Fiatal diplomások munkaerő-piaci helyzetének változása, 1999–2003. Jelentés a Fidév kutatás első követéses felvételének eredményeiről. Budapest.
- Galasi Péter* (2006): A pályakezdő diplomások munkaerő-piaci sikeressége. Megjelent: *Galasi Péter–Varga Júlia*: Hallgatói létszám és munkaerőpiac. Felsőoktatás-kutatási Kutatóintézet, Budapest, 35–46. o.
- Kertesi Gábor–Köllő János* (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. *Közgazdasági Szemle*, 3. sz. 201–225. o.

- Kézdi Gábor (2004): Iskolázottság és keresetek. Megjelent: *Fazekas Károly–Varga Júlia* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2004. MTA KTI–OFA, Budapest.
- Selmeczy Iván (2007): Diplomás pályakezdekők és egyetemi és főiskolai karok vállalati szemszögéből. MKIK–GVI, Kutatási Füzetek, 2007/1.

A KUTATÁS KERETÉBEN KÉSZÜLT HÁTTÉRTANULMÁNYOK

- 1.1. Kézdi Gábor: A szakképzés kereslete és kínálata Magyarországon. Hosszú távú trendek és szakma szerinti illeszkedés (2004).
- 1.2. Varga Júlia: Az állami/önköltséges felsőfokú képzési kínálat szintek/szakirányok szerinti kínálatának alakulása és a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci sikerességének elemzése.
- 1.3. Kézdi Gábor–Varga Júlia: A képzési kínálat szakcsoportok szerinti indokolt kínálatának vizsgálata, a kínálatbővítés hatékony eszközeinek bemutatása.
- 1.4. Kézdi Gábor: A középfokú szakképzés munkaerő-piaci igényekhez való alkalmazkodását segítő oktatás és foglalkoztatáspolitikához szükséges adatgyűjtésekre vonatkozó javaslat.
- 1.5. Varga Júlia: Az állami felsőoktatási férőhelyelosztás hatékonyságának elemzése. Javaslat a felsőoktatási férőhely-allokáció mechanizmusaira.

Függelék

Illeszkedésvizsgálat

A modell egy panelregresszió. Legyen j a szakcsoport indexe, jelölje g a szakképzés megszerzésének évét, t pedig a foglalkoztatás vizsgálatának az évét. Legyen S_{jgt} azon szakmunkás végzettségű emberek száma, akik j -edik foglalkozásban dolgoztak a t -edik évben, és g -edik évben végeztek. Legyen F_{jg} a j -edik szakmában g -edik évben végzettek száma. F kiáramlás (*outflow*), S foglalkoztatási állomány (*stock*). A modellben nem szerepelnek a nem szakmunkás szakmákban dolgozók. A becült regressziók a következők:

$$\log(S_{jgt}) = \beta \log(F_{jg}) + \alpha_j + u_{jgt} \quad (1)$$

$$\log(S_{jgt}) = \beta \log(F_{jg}) + \gamma_g + u_{jgt} \quad (2)$$

$$\log(S_{jgt}) = \beta \log(F_{jg}) + \alpha_j + \gamma_g + \theta_t + u_{jgt} \quad (3)$$

A minket érdeklő paraméter β . Ha a kiáramlások exogének, β rugalmassággént értelmezhető. Azt mutatja meg, hogy az adott szakmában a kiáramlás egyszázaléknyi növekedése a g -edik évben milyen mértékben (hány százalékban) vezet majd a t -edik évben a foglalkoztatás növekedéséhez az adott szakma esetében abban a korosztályban, amely a kiáramlás növekedésében érintett volt. α_j , γ_g és θ_t rendre foglalkozás, kiáramlási év és foglalkoztatás év fix hatások. Ha a végzettek a foglalkozások mindegyikében egész életpályájuk során dolgoznak, ráadásul a saját szakmájukban, akkor β értéke 1 (tökéletes illeszkedés). Ha a végzettek teljesen más szakmában helyezkednek el (pontosabban ugyanolyan eséllyel helyezkednek

el másutt, mint a saját szakmájukban), akkor β értéke 0 (zéró illeszkedés). A β várhatóan e két szélső érték közé esik. Alacsonyabb β rosszabb illeszkedést jelez. Alacsonyabb illeszkedés előfordulhat azért, mert a végzettek nem helyezkednek el egyáltalán, de azért is, mert elhelyezkednek, csak nem a saját szakmájukban. Az elemzés a nettó hatást tudja mérni: β értékét nem befolyásolja, ha A végzettségűek ugyanakkora százaléka helyezkedik el B szakmában, mint ahány százaléka a B végzettségűeknek helyezkedik el A szakmában.

F1. TÁBLÁZAT

Az első diploma szakcsoportjától különböző és azonos szakcsoportú második diploma valószínűségét befolyásoló tényezők (multinomiális probit becslés, marginális hatások, százalék)

Báziskimenet: nem szerzett második diplomát

	Az első diplomától különböző szakcsoportú diplomát szerzett	Az első diplomával azonos szakcsoportú diplomát szerzett
Férfi	-11,2*	6,5*
<i>Az első megfigyelés kori munkaerő-piaci sikeresség</i>		
Az első megfigyelés kori (log) kereset	X	-4,3**
Az első megfigyelés kor foglalkoztatott	X	X
Az első megfigyelés kori állása kapcsolódott végzettségéhez	X	X
<i>Az első diploma jellemzői</i>		
Az első diploma főiskolai	-4,4**	7,6*
Felvételi arány (Az első diploma intézmény/szak szerinti a felvétel évében)	115,9*	X
1998-ban végzett	7,0**	X
Az első diploma szakcsoportja		
Agrár	27,5*	X
Bölcsész, nyelvi, kis nyelvi	25,5*	X
Jogi, igazgatási	X	X
Természettudományi	15,8**	19,9**
Közgazdasági	X	20,0*
Óvó- és tanítóképző	14,2**	-9,6**
Egyéb	56,6*	-15,2*
Lakóhely: Budapest	X	X

* 1 százalékos szinten szignifikáns. ** 5 százalékos szinten szignifikáns. X: nincs szignifikáns hatás.

F2. TÁBLÁZAT

A második diploma munkaerő-piaci hatása, százalék

(diszkrét kezelés átlagos hatása a kezeltekre)

Párosítási módszer	Második diploma az első diplomától eltérő szakcsoportban			Második diploma az első diplomával azonos szakcsoportban		
	Második megfigyelés kori kereset	Második és első megfigyelés kori kereset különbsége	Második megfigyelés kor foglalkoztatott	Második megfigyelés kori kereset	Második és első megfigyelés kori kereset különbsége	Második megfigyelés kor foglalkoztatott
OLS	-4,1	X	5,9	3,5	12,9	4,4
ATTS rétegzett párosítás	-3,7	X	6,6	4,6	17,1	4,6
ATK Kernel-párosítás	-3,7	X	7,2	4,8	16,4	4,8

X: nincs szignifikáns hatás.